

ЛІТЕРАТУРА

1. Китаев Н. Н. Критерии оценки ученических сочинений / Китаев Н. Н. - М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1961. – 147 с.
2. Ладыженская Т. А. Анализ устной речи учащихся 5-7 классов / Ладыженская Т. А. - М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1963. - 135 с.
3. Ляудис В. Я. Психологические основы формирования письменной речи у младших школьников / В. Я. Ляудис, И. П. Негурэ. - М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 150 с.
4. Рыбников Н. А. Методы изучения речевых реакций ребёнка / Н. А. Рыбников // Детская речь. Сборник статей / Под ред. Н. А. Рыбникова – 1927. – С. 7-22.
5. Соловьёв И. М. Приёмы оценки и измерений школьных сочинений в американской педагогике / И. М. Соловьёв / Русский язык в советской пе. - 1930. - №1. - С. 144-150.

Малыхина Е. Е. ОПРЕДЕЛЕНИЕ КРИТЕРИЕВ УСПЕШНОСТИ ЛИТЕРАТУРНО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Статья посвящена изучению и анализу подходов к определению критериев успешности литературно-творческой деятельности младших школьников. Выбор и обоснование критериев осуществлялись исходя из представления о том, что деятельность по созданию оригинальных текстов состоит из двух действий: действия порождения содержания и действия его выражения. Результаты проведенного экспериментального исследования свидетельствуют о том, что использование предложенных критериев позволяют определить как уровень оригинальности содержания текста, так и уровень его художественной оформленности.

Ключевые слова: литературно-творческая деятельность, критерии успешности создания оригинального текста, младшие школьники.

Malykhina O. J. DEFINING THE CRITERIA OF SUCCESS OF THE LITERATURE-RELATED CREATIVE ACTIVITY OF THE JUNIOR SCHOOL CHILDREN

This research paper is devoted to the study and analysis of the approaches to the definition of the criteria of success of the literature-related creative activities of the junior school children. The criteria were selected and substantiated proceeding from the aspect that the activity related to the creation of original texts includes two processes, in particular a process of contents generation and its expression. The results of experimental research show that the use of proposed criteria allows for the definition of both the level of originality of text contents and the level of its artistic completeness.

Keywords: literature-related creative activities, criteria of success of the creation of an original text, junior school children.

УДК 159.922.63

Мициха Л. П. (м. Івано-Франківськ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ГЕРОНТОГЕНЕЗУ

В статті піднімається проблема реалізації творчого потенціалу особистості в пізній період онтогенезу. Розкрито психологічні механізми і детермінанти, що роблять можливою творчу активність людини похилого віку.

Ключові слова: творчий потенціал, творча самореалізація, пізній період онтогенезу, психологічні детермінанти, творча активність.

Постановка проблеми. «Можливості людини обмежені перш за все екзистенційними рамками її життєвого шляху, так як людське буття минуше, і це лежить в основі відповідальності людини – сутності існування. Якби лю-

дина була безсмертна, то могла б на законній основі відкладати всі свої справи; не було б необхідності робити щось саме зараз. Тільки в умовах минушого характеру життя, на кожному з його етапів постають нові цілі та завдання, сконструйовані суб'єктом, що спонукає людину діяти, а використання часу, що минає, набирає смислу» [13]. Особливо актуальність постулатів, висунених В. Франклом, зростає у хронотопі наближення людини до фізичного завершення свого буття. Звідси і актуальність теми дослідження – творча реалізація особистості як ресурс продуктивної старості.

Мета дослідження: обґрунтувати психологічні детермінанти реалізації творчого потенціалу особистості у період пізнього онтогенезу.

Виходячи із реалій віку пізньої дорослості, слід зауважити, що сама постановка питання про можливість подальшого розвитку особистості в цьому періоді життя є неоднозначною і, безумовно, не поширюється на всю вікову популяцію. Це зумовлено наступальною інволюцією фізичного і психічного буття особистості, поступовою втратою її життєвих сил, потенціалів різного характеру прижиттєвих напрацювань. Звідси маємо на увазі категорію психічно збережених осіб старшого віку, психічно і фізично спроможних до реалізації творчого потенціалу у завершальний період життя, у яких в старості все більше «розвивається почуття життя» [11]. Серед цих людей виокремлюємо такі три групи:

1. Особи, творчий потенціал яких не напрацьований (або низький) протягом онтогенезу. Звідси нігілістичне ставлення до творчої діяльності у пізній період життя, так як творчість не ввійшла в мотиваційно-сміслову складову їх особистості.

2. Особи, розвиток творчого потенціалу яких завершився або на попередніх гілках онтогенезу, або у післяпенсійний період.

3. Особи (митці, науковці, управлінці, політики), які розвинули і напрацювали високий творчий потенціал на попередніх вікових етапах життя, творча діяльність стала складовою їхньої суб'єктності. Вони продовжують плідно працювати в пізній період життя.

Особливість суб'єктності людини на пізніх етапах онтогенезу полягає в перспективі особливого вікового розвитку – до рівня достоїнства і мудрості старості.

Одним з головних чинників поступального розвитку особистості у період геронтогенезу є творчий характер способу її життя. В. Франкл зауважував: «Людина, яка веде плідне життя, не стає дряхлим старим, навпаки, розумові, емоційні якості, розвинені в неї у процесі життя, зберігаються, хоча фізична сила слабне» [15]. Це здатність особистості бачити життя з різних точок координат; виявляти латентні можливості життєвих ситуацій; сприймати неоднозначність обставин життя як можливість розвитку, здатність експериментувати з новими соціальними ролями [3, с. 20].

Цінність людського життя в старості часто не знижується, а зростає в тій мірі, в якій зберігається і зростає участь літньої людини в житті суспільства. Та чи інша ступінь збереження, деградації чи повного одряхління є функцією не тільки віку, але й соціально-трудової активності, тобто продуктом не тільки онтогенетичної еволюції, але й життєвого шляху людини як особистості і суб'єкта діяльності [2, с. 91]. Утворення індивідуальності і зумовлений нею єдиний напрям розвитку індивіда, особистості й суб'єкта в загальній структурі людини стабілізують цю структуру і є вагомими факторами високої життєздатності і довголіття [2, с. 92].

Життєвий досвід, індивідуальні якості, рівень обдарованості, іманентно присутні людині, формують власні механізми компенсації й адаптації до вікових змін, визначають рівень її творчої активності.

Фізичний стан літніх людей багато в чому залежить від їх психологічного самопочуття: оптимістично налаштовані, занурені у свої справи літні люди почувають себе набагато краще, ніж ті, що зосереджені на власних нещастях. Творчі люди легше переживають старіння – з ними залишається улюблена справа, набута мудрість.

Фізичне ослаблення спонукає підйом духа. Мовиться про фактор «якості життя» у похилому віці, який досягається лише за умови мудрого ставлення до власної темпоральності, де, в першу чергу, актуалізується стан буття «тут і зараз», коли минуле не викликає жаль, а майбутнє – розпач. Продуктивна старість – це завжди прийняття свого віку без драматизму «чіплянь» за модель «вічної молодості» [12, с. 237].

Н. Бехтерева, опираючись на регуляторні можливості мозку, зауважувала, що «два екстремуму в діяльності мозку – прагнення до пізнання світу і автоматизація формують функціональний мозок людини» [6]. І далі: «Основний механізм збереження мозку в історії виду й індивідуума – генералізована реакція мозку на будь-які зміни, на будь-яку новизну... Звідси, атрофія органів від бездіяльності...» [Там само]. Тому людям, які вийшли на пенсію, необхідно дати можливість займатись вагомою для них справою, так як «пасивне буття перетворює їх у повільне вмирання» [13].

Б. Ананьєв показав, що роздуми над питаннями, пов'язаними із смыслом життя, принципово впливають на характеристику завершальних фаз життєвого шляху. На думку автора, парадокс завершення життя полягає в тому, що «вмирання» форм людського існування наступає раніше «фізичного занепаду» в старості, що в умовах звуження смислу життя призводить до деградації особистості [2]. Звідси найбільш вигідною з точок зору тривалості плідних фаз життя є наявність в індивідумів програми, цілі в житті [6].

Велику роль відіграє осмисленість життя старшою людиною (більш характерне для високоосвічених людей), загальна позитивна особистісна і соціальна ідентичність і компетентність особистості – вміння справлятися з життєвими завданнями і прийняття своєї ролі; характер стосунків зі значущими для неї людей.

Вагому роль у віці пізньої дорослості відіграє психологічне ставлення до власної старості. Синдром старості, чи той самий ейджизм – це «соціальна програма» на старіння. Людина, яка входить у свої 70 років може психологічно не справитись із цим віковим рубежем. Оскільки середня тривалість життя в Україні складає 70 років (за даними Державної служби статистики), літня людина «примірює» цей стандарт на себе і «капітулює» перед прийнятим соціальним стандартом – «старість». Це, безумовно, прискорює інволюційні процеси, що характеризуються занепадом фізичних і психічних сил, втратою життєвої енергії, яку стає все важче підтримувати.

Перефразовуючи І. Канта, можна сказати, що людина виявляє себе на перехресті трьох основних сфер – «належного», «можливого» і «дійсного». «Належне» розуміємо як таке, що вочевидь є і має бути, де викристалізовується метафізичний план буття (релігійні, філософські інтенції особистості); «можливе» як таке, що може бути актуалізоване з урахуванням особистісних та когнітивних якостей особистості; та «дійсного», констатація якого є в зоні власне існуючої реальності, що розгортає простір творчих діянь особистості.

Разом з тим, «належне» виступає не тільки як сфера недосяжного ідеалу, але й проникає у реальність, дійсність у вигляді моральних норм, традицій тощо. Хоча людина може долати межі свого існування і піднятися у сферу трансцендентного, однак вдається це небагатьом – святим, пророкам у релігії, геніям у мистецтві та науці – тим, хто здатний долати свій час і простір буття. Це й та зона творчості, яку долає людина в залежності від наявного у неї творчого потенціалу і тих можливостей, які надає їй суспільство [16].

Етап пізньої дорослості ставить перед літньою людиною завдання структуризації і передачі досвіду. Позитивна еволюція в старості можлива за умов реалізації літньою людиною накопиченого творчого досвіду у значущій справі, куди б вона привнесла частку власної індивідуальності. Тиражування творчого досвіду, як і власної мудрості робить старшу людину значущою для спільноти, серед якої вона живе, забезпечує зв'язок із суспільством на рівні поколінь (передача досвіду).

Одна з кращих книг в історії культури – книга Цицерона “Про старість”, яку він писав, будучи у віці 84 років. У ній автор, полемізуючи з людьми, які бояться старості зауважує: «Тим людям, у яких немає нічого, що сприяло б їхньому щасливому життю, важкий будь-який вік, але тому, хто шукає будь-яких благ в самому собі, не буде і злом старість, як неминучий закон природи”. Він наголошує, що найдієвішою зброєю у старості є науки і вправи в доблестях, які, якщо їх шанували на попередніх етапах життя, дають хороші плоди після довгого продуктивного життя, не покидають людину і в самому кінці життя. На думку Цицерона, «...у людей є чотири причини боятись старості: перша – перешкоджає діяльності; друга – слабне тіло; третя – позбавляє насолоди; четверта – наближує до смерті». Опонуючи оточенню, він висуває свої контраргументи. «По-перше, стара людина робить краще і більше у порівнянні з молодими не силою м'язів і не легкістю в тілі, а мудрістю, авторитетом, рішеннями, які в старості ще й примножуються. По-друге, пам'ять старіє тільки тоді, коли людина не працює над собою, своїм розвитком. По-третє, відсутність насолоди у похилому віці (маються на увазі насолоди молодості), розкривають більше можливостей для розуму, концентрації зусиль на важливих справах [17]. Звідси головною його порадою людям, які ввійшли в осінньо-зимовий період життя є, крім турботи про власне здоров'я, підтримка розуму і духу та боротьба з лінню. Цицерон рекомендує мудрим старим спілкування з молодими і для підтримки їхньої старості зворотне бажання молоді до співпраці [Там само].

Не дивлячись на те, що з віком відмічається спад мотивації, пов'язаний із зміною спрямованості (посилення сімейних ролей), все ж таки він не проявляє себе (або менш помітний) у творчих осіб (наукових працівників, митців та ін.), для яких характерне почуття внутрішньої мотивації (інтерес до роботи). Уся мотиваційна структура творчої особистості стабілізується в юності і в ранній дорослості, вона стає толерантною до старіння. У творчої особистості у зв'язку з широким колом інтересів, у багатьох випадках високим суспільним положенням і антиконформізмом ріст й експансія не слабнуть протягом всього життя [7, с. 235]. Звідси представники наукової і художньої творчості, які відстоюють прогресивні погляди, часто зберігають високий потенціал до кінця життя. «Будь-яка творча діяльність, – на думку В. Франкла, – має велику внутрішню цінність, наповнюючи літніх людей почуттям смислу власного існування у незалежності від того, скільки їм років» [14].

Вагомим фактором реалізації творчого потенціалу особистості є її включеність у різносторонні інтереси і різнопланову діяльність. Згідно принципу бісоціації А. Кетслера, а також науковими розробками Б. Кедрова, інтереси і заняття, що виходять за межі вузькопрофесійних, дають можливість відійти на деяку відстань, щоб “включити” нове бачення (новий ресурс) до розв’язання “старої” проблеми, та побачити її в перспективі. Різносторонні інтереси, широка ерудиція збільшують творчий потенціал в діяльності [10]. Звідси питома вага належить динамічності-рухливості інтересів і форм діяльності. Динамічність є фактором, що сприяє високому збереженню творчого потенціалу у другій половині життєвого шляху особистості, відкриває шлях до нових способів вираження творчих ідей. Перед людиною, яка вийшла на пенсію, розгортаються можливості активного проведення часу: читання улюблених книг, вивчення іноземних мов, садівництво та городництво, оволодіння якимось видом мистецтва (хореографія, образотворче мистецтво, ремесла, рукоділля тощо), реалізація творчих планів, нереалізованих чи незавершених на попередніх етапах життя. Збільшенню творчого потенціалу особистості сприяє переключення на суміжну галузь діяльності за умови, що ця галузь, в яку дана особистість включилась, раніше вже пройшла період своєї кульмінації.

Потенціал особистості може реалізовуватись в двох напрямках – зовні, створюючи для цього необхідний для людського існування зовнішній світ, і всередині, ускладнюючи її внутрішній світ, структуру самоуправління людини, її психіки, самої особистості.

Беручи до уваги зовнішню сторону реалізації творчого потенціалу особистості, слід відмітити, що тут крім її особистісних творчих потенцій накладаються й особливості самої діяльності, операціоналізація якої вимагає постійних трансформацій мислення (знань та умінь) в умовах змінного суспільства, що ставлять особистість у складні умови життєдіяльності. З однієї сторони – присутність потреби творчої самореалізації нерідко змінюється потребою “виживання”, а також відстоювання своєї спроможності у професійній діяльності, у власній творчості. З іншої сторони, мова йде про соціальне оточення (політичне, культурне, наукове та ін.), де відбувається об’єднання людей в організацію під керівництвом старшої людини. При цьому потенціал лідера посилюється за рахунок потенціалів його послідовників (об’єднаний потенціал) [9, с. 257].

Щодо внутрішнього напрямку реалізації потенціалу особистості, де перманентно бере участь біологічний ресурс (формування тіла і психіки), так як велику роль відіграє спадковість, що забезпечує резистентність до старіння нервової системи у високоталановитих осіб. Разом з тим, сповільнення процесів старіння зумовлено не тільки генетичними факторами, але й прижиттєвими надбаннями людини у процесі індивідуального розвитку.

Реалізація особистістю свого творчого потенціалу тісно пов’язана з індивідуальними психологічними особливостями індивіда (темперамент, характер), а також з такими соціальними чинниками як соціальний досвід (у тому числі творчий) та спрямованість, які в значній мірі будуть визначати її можливості, зону реалізації, ефективність [9, с. 260].

Однією з детермінант розвитку творчого потенціалу особистості в період геронтогенезу виступає оптимальне співвідношення між її можливостями і бажаннями. Якщо можливості в основному репрезентують індивідуальні характеристики особистості, що складають її когнітивні напрацювання протягом онтогенезу, творчі здібності (творча обдарованість) – творчий досвід, тощо, а також фізична і психічна спроможність, що уможливають її розви-

ток у завершальний період життя, то бажання складають соціокультурний пласт потреб та запитів суспільного характеру, в якому перебуває літня людина. Звідси формується і погляд людини на себе як на дієздатного і затребуваного члена суспільства, або ж, навпаки (в якій суспільство не зацікавлене), відповідно, не затребуваної, не потрібної. З іншої сторони, у багатьох літніх людей не задіяна потреба у творчій самореалізації, що, з однієї сторони є свідченням або не напрацьованого творчого потенціалу, або ж свідчить про згаслу потребу в цьому у пізньому онтогенезі.

О. Бодальов та Л. Рудкевич вивели такі фактори, що впливають на зниження мотивації до творчості у пізньому онтогенезі:

1. Психічний і фізичний спад. Мовиться про зниження енергопотенціалу особистості, коли запас її життєвих сил вичерпаний і літня людина зосереджується на основних вітальних потребах, що охоплюють зону компетенції медико-соціальної служби.

2. Домінування хвилювання і тривожності (характерних віку пізньої дорослості) над експансією і ростом (характерних молодому і середньому віку).

Старша людина не в змозі до перебудови, реорганізації свого життя, її мета – збереження попереднього статусу. Таке спрямування послабляє творчий потенціал, для якого характерний ризик, автономія, незалежність.

3. Зміна домінантної структури мотивації.

Спад продуктивності творчої праці у пізньому віці пояснюється зміною спрямованості і ведучої мотивації в даний період. Поглиблюється потреба у родинних (сімейних) стосунках, близьких контактах, де орієнтація на сім'ю стає домінуючою.

4. Мотиваційний застій, редукція творчих (або ігрових) мотивів діяльності.

У процесі індивідуального розвитку особистості ігрові компоненти (ведучі у молоді роки життя) редукуються, уступаючи місце трудовим, що приводить до редукції творчих компонентів діяльності [7, с. 235].

Звідси реалізація творчого потенціалу особистості в період пізньої дорослості залежить від ряду чинників, зокрема:

1. Розвинена суб'єктність. Мовиться про розвиток особистості як суб'єкта творчості, де творче начало ініціює процес самореалізації особистості у період геронтогенезу;

2. Наявність потреби у творчій діяльності (бажання творити);

3. Творча активність особистості, що виявляється у її готовності до творчої діяльності у пізньому онтогенезі, до реалізації потреби у творчості;

4. Творчий досвід як прижиттєві творчі напрацювання особистості протягом онтогенезу;

5. Розвинені особистісні якості, що є інтеграцією здібностей, характеру та спрямованості;

6. Розвинені когнітивні якості, що уможливають мисленнєві, мнемічні, сенсорно-перцептивні, емоційно-вольові та ін. психічні процеси;

7. Енергопотенціал як енергетичний резерв організму (фізична спроможність) і психіки (психічна спроможність), що уможливує творчу самореалізацію у пізній період онтогенезу.

8. Особистісна затребуваність, що виражається у соціальному запиті на творчу працю (творчий продукт) літньої людини;

9. Відповідні соціальні умови життєдіяння, як «зона комфорту» особистості, де створені належні умови для творчої праці (забезпечений побут, фінансова захищеність);

10. Родинне оточення, яке б реалізувало потребу у любові, захисті, сприяло творчій діяльності літньої людини;

11. Взаємодія старшої людини (на основі співпраці) з підростаючим поколінням.

А. Бандура, розробляючи проблему ефективності життя і діяльності особистості, виокремлює в структурі «самоефективності» ряд здібностей, опорою яких є саморефлексивні процеси. Якщо особистість за життя напружувала інтеграл таких здібностей, як: позитивну самооцінку, переконання у власній ефективності, успішності дій, у неї виробилась «позитивна самоефективна думка», що є необхідною передумовою ефективною активності людини протягом усього її життя. Звідси відбувається становлення «режисера-постановника свого життя», де віра в себе дає можливість «створювати своє майбутнє» (Цит. за: [4, с. 38]). Відповідно, щоб особистість відбулась як суб'єкт власної життєтворчості, могла протистояти ударам долі, напружуючи творчу активність й життєстійкість, необхідно «по-перше, залучити принцип розвитку людини як суб'єкта; по-друге, поставити проблему «психологічного забезпечення» можливості особистості бути ефективним, успішним суб'єктом життя» [5, с. 428]. Вагому мотивуючу і когнітивно-орієнтовану роль в конструюванні нового стилю життя на пенсії займає трансформація внутрішнього світу особистості, ядром якого є «самосвідомість та рефлексивні процеси» [4, с. 37]. Звідси для продуктивного життя у пізньому онтогенезі особистість має набути віру в себе, впевненість у своїх силах та можливостях [4, с. 37]. Врешті-решт, як зазначав В. Франкл: «Людина не вільна від умов, чи вони є біологічними, психологічними, чи соціологічними за своєю природою. Але вона вільна і завжди залишиться вільною зайняти відповідну позицію відносно цих умов; вона завжди залишається вільною змінити своє ставлення до них. Людина вільна піднятися вище рівня соматичних і психічних детермінант свого існування. Тим самим вона відкриває новий вимір, вступає в сферу ноетичного, що заперечує поділ соматичних і психічних феноменів. Вона вже в стані зайняти позицію не тільки у ставленні до світу, але й до себе» [13].

Завдання, які стоять сьогодні перед соціальними працівниками, геронтопсихологами, громадськістю (загалом) повинні бути спрямовані на координацію спільних зусиль по наданню допомоги і підтримки активності людей похилого віку, зокрема:

1. Змінити ставлення до всієї категорії людей пенсійного віку як не до дієздатних. Не дозволяти старшим людям переймати негативний імідж старості, репрезентований ейджизмом, сприяти їхньому відчуттю соціальної задоволеності.

2. Сприяти бажанню літньої людини працювати. Людина при цьому не перебудовує свій усталений спосіб життя (виробничий). У зв'язку з цим до вимог працевлаштування чи продовження трудового стажу підходити індивідуально, з позиції продуктивності праці особи і її спроможності працювати у команді з молодим поколінням.

3. Найбільш оптимальною вважається праця трьох поколінь – «діди»-«батьки»-«внуки». При цьому старше покоління як носій досвіду, молодше – як носій інновацій (реформ). Звідси уміння налагодити контакт на рівні поколінь є цінним як для молодих, які мають чому повчитись у старшого покоління, так і для старших, яких молоді стимулюють далі розвиватись, йти в ногу з життям.

4. У випадку припинення трудової (професійної) діяльності соціальні служби мають сприяти заповненню екзистенційного вакууму старших людей посередництвом створення клубів для старших людей (за інтересами), залучати їх до громадської діяльності, підключати до рішення соціальних проєктів по місцю проживання тощо.

5. Вимагати від літніх людей брати відповідальність за своє життя там, де це можливо.

6. Стимулювати пізнавальну діяльність літніх людей (навчання, розумові вправи, читання літератури), що сприятиме відчуттю інтеграції і цілісності їхнього життя, сповільнить інволюцію когнітивних процесів.

7. Стимулювати фізичну активність людини (заняття спортом), що сприятиме збереженню психомоторики, а також зміцненню фізичного і психічного здоров'я.

8. Сприяти творчим ініціативам та задумам, вітати спроби новаторських ідей, експериментування.

9. Заохочувати спілкування літніх людей з дітьми. Це розширить рамки сприйняття світу, «пізнаного» літньою людиною, через нові горизонти бачення очима дитини. Стати наставником і другом для молодих.

Завдання психотерапії полягає в тому, щоб допомогти віднайти людині старшого віку ресурсність в її житті, наповнити його смислами і бажанням творчої діяльності.

Ідіома «Вік живи – вік учись» трансформувалась у ХХІ столітті у формулу безперервної освіти. На сьогоднішній день залишається відкритим питання про вибір методів підвищення творчої активності особистості в період геронтогенезу. Мова йде про потребу у постійній й безперервній освіті старших людей. Саме безперервна освіта може стати фактором і умовою успішної соціалізації у похилому віці, збереження духовного потенціалу у післятрудоваий період. Можна тільки надіятись, що у нашій країні, як і в багатьох країнах Європи, відкриються університети для пенсіонерів, в яких вони зможуть познайомитись із професією, яку в свій час не вдалось освоїти. Те ж стосується і випуску спеціальних журналів, де б велись рубрики, цікаві дискусії в популярних газетах, трансливались телепередачі.

Щаслива старість полягає у підтриманні стилю життя, який склався в більш молоді роки. Людина, яка усвідомила свою старість, розуміючи, що життя є цінністю до його самого завершення, намагається отримати задоволення, займаючись улюбленою справою, інтересами, тим самим активізує внутрішні резерви організму. У 83 роки М. Амосов писав: «Єдину радість дають мені інформація і творчість. Хоча і тут не без ущербності. Знаю обмеженість своїх можливостей, уявляю і прийдешнє погіршення пам'яті. Але ж нічого іншого немає. Тому й далі буду шукати, читати, думати, писати» [1, с. 13].

У розвиненому демократичному суспільстві люди похилого віку повинні знайти своє місце і нові можливості.

Тільки активність, спрямована на досягнення життєвих цілей – соціальна або політична діяльність, інтелектуальні, творчі пошуки, спілкування з друзями, молоддю – може наповнити старість смыслом.

«Ми не можемо вважати всі потенціали особистості і суб'єкта «вечер-паніми» у процесі старіння індивіда, – писав Б. Г. Ананьєв [2, с. 134], оскільки мовиться про «принципову незавершеність» особистості [8, с. 13].

Вирішальним є питання, яке полягає в тому, чи «спонукає діяльність в

людині, не дивлячись на її похилий вік, сильне бажання бути – бути для когось, чи для чогось» [13].

Висновок. Творчість у пізньому онтогенезі забезпечить в старості внутрішню інтегрованість, нові соціальні зв'язки, підніме загальний тонус організму за рахунок припливу енергії, почуття власної спроможності і продуктивності, сприятиме збереженню особистості у завершальний період життя.

Суспільство повинно знайти раціональні способи використання цього потенціалу, тим самим забезпечивши й творчу продуктивність життя людини до самого фінішу. Це й уможливить потенційні можливості старості – продовження розвитку людини періоду «золотої осені», що якісно покращить її життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосов Н.М. Преодоление старости / Н.М. Амосов. – М.: Изд-во «Будь здоров!», 1996.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
3. Анцыферова Л.И. Поздний период жизни человека: типы старения и возможности поступательного развития личности / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – Т.6. – № 17. – С. 17–22.
4. Анцыферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода / Л.И. Анцыферова // Проблема субъекта в психологической науке. – М. : «Академический проект», 2000. – С. 26–41.
5. Анцыферова Л.И. Психология формирования и развития личности / Л.И. Анцыферова // Человек в системе наук. – М., 1989. – С. 426–433.
6. Бехтерева Н.П. Магия мозга и лабиринты жизни / Н.П. Бехтерева. – М. : АСТ; СПб. : Сова, 2007. – 400 с.
7. Бодалев А.А. Как становятся великими или выдающимися? / А.А. Бодалев, Л.А. Рудкевич. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 287с.
8. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К. : «КММ», 2006. – 240 с.
9. Марков В. Потенциал личности / В. Марков, Ю. Синягин // Мир психологии. – 2000. – №1. – С. 250–261.
10. Мейлах Б.С. Процесс творчества и художественное восприятие. Комплексный подход: опыт, поиски, перспективы / Б. С. Мейлах. – М. : Искусство, 1985. – 318 с.
11. Мечников И.И. Этюды оптимизма [Электронный ресурс] / И.И. Мечников. – М. : Наука, 1988.
12. Рехтшафен С. Мастерская времени / Стефан Рехтшафен. – К. : София, Ltd., 1997. – 288 с.
13. Франкл В.Э. Психотерапия и экзистенциализм. Избранные работы по логотерапии [Электронный ресурс] //www.koob.ru.
14. Франкл В.Э. Психотерапия на практике / В.Э. Франкл. – СПб. : Речь, 2000. – 256 с.
15. Франкл В.Э. Человек в поисках смысла: введение в логотерапию / В.Э. Франкл // Доктор и душа. – Санкт-Петербург: Ювента, 1997. – С. 153–286.
16. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії. [Текст] : дис....докт. філософ. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Чаплигін Олександр Костянтинович. – Харків, 2002. – 391 с.
17. Цицерон М.Т. Остарости. О дружбе. Об обязанностях / Марк Туллий Цицерон. – М. : Наука, 1974 – 248 с.

Мищиха Л. П. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ В ПЕРИОД ГЕРОНТОГЕНЕЗА

В статье поднимается проблема реализации творческого потенциала личности в поздний период онтогенеза. Раскрыты психологические механизмы и детерминанты, что делают возможной творческую активность пожилого человека.

Ключевые слова: творческий потенциал, творческая самореализация, поздний период онтогенеза, психологические детерминанты, творческая активность.

Mischiha L. P. PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF PERSONALITY CREATIVE POTENTIAL REALIZATION IN THE PERIOD OF HERONTOGENESIS

The problem of personalities creative in the late ontogenesis period is explored. The psychological mechanisms and determinants that make possible creative activity of the elderly person.

Keywords: creativity, creative self-realization, the late period is explored, psychological determinants, creative activity.

УДК 159.9

*Мойсеєнко Л. А. (м. Івано-Франківськ),
Мойсеєнко Н. М. (м. Івано-Франківськ)*

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА
УСПІШНОЇ ПРАЦІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ**

В статті обґрунтовується актуальність активізації творчого потенціалу майбутніх спеціалістів в галузі медицини, які повинні забезпечувати інноваційний розвиток суспільства. Розглядаються питання стосовно сутності творчого завдання та виокремлено індифікаційні ознаки творчої мисленнєвої діяльності студента, який навчається медицини. Виокремлено складові мисленнєвого процесу, спрямованого на розв'язання медичної проблеми: процес розуміння, процес прогнозування, процес апробації. Аналізуються психологічні аспекти активізації та оптимізації творчого мислення. Розглядаються психологічні засади впровадження творчого тренінгу для активізації процесу медичного мислення майбутніх лікарів. Обґрунтовується можливість позитивного впливу тренінгової системи КАРУС. Проілюстровано можливість використання навчальних задач з клінічних дисциплін (на прикладі задач з офтальмології) в якості основи тренінгових задач системи КАРУС.

На прикладі творчого медичного мислення студентів, доведено результативність впровадження творчого тренінгу, який сприяв підвищенню суб'єктивної чуттєвості, забезпечив розвиток синергії та активізації інтуїтивних компонентів творчого мисленнєвого процесу.

Ключові слова: творче медичне мислення, процеси розуміння, прогнозування, апробації, творчий тренінг, КАРУС.

Завдання інноваційного розвитку, що постають сьогодні перед нашим суспільством, пов'язані з пошуком резервів підвищення ефективності діяльності людини. Актуальною стає **суспільна проблема**: впровадження інноваційних систем в середню та вищу освіту на основі соціально-психологічних досліджень пізнавальних процесів людини з метою активізації її інтелектуального потенціалу. **Актуальність** вивчення проблеми медичного мислення зумовлюється новітніми вимогами до медичних знань лікаря (створено державні стандарти освіти лікарів), реформою вищої медичної освіти (впровадження Болонського процесу) тощо [9]. Однак, пануюча нині в медичній освіті алгоритмізація, блокує прийняття людиною творчих рішень.

На нашу думку, реформація повинна опиратися на формування творчого мислення того, хто навчається і того, хто навчає. Це повною мірою стосується формування впродовж навчального процесу творчого медичного мислення. Адже, не зважаючи на те, що сучасна клінічна медицина включається